

The paper considers the influence of egocentrism on adolescent behavior in conflict situations. The theoretical basis of the research in the psychology of conflict. Determined that the conflict is generally characteristic of the interaction, allows the parties to identify, identify its subject, structure and foundation, and, on this basis, permission to build the contradictions, the resolution of the situation.

It is shown that for frequent in families where egocentricity gained, there are conflicts. Frequent conflicts and demands of self-centeredness leads to emotional break with loved ones, in the end it turns into a fully insulated egotist and dreary solitude.

Key words: *adolescence, the social situation of development, leading activity, mental growths conflict.*

Чернікова Аліна Олександрівна – аспірант кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.

УДК 159.92

Шевченко К. О.

ФАСИЛИТАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

У статті проаналізовано основні теоретичні положення стосовно феномену фасилітації, узагальнено результати досліджень у межах різних концептуальних підходів соціальної психології та педагогіки.

Ключові слова: *соціальна фасилітація, педагогічна фасилітація, фасилітативна компетентність, суб'єкт-суб'єктна взаємодія фасилітативний вплив.*

Постановка проблеми. Дослідження феномену фасилітації традиційно здійснювалось у контексті однієї з найактуальніших проблем соціальної психології – малої групи як середовища становлення особистості. Згодом у психології та педагогіці стало прийнято умовно виділяти фасилітацію педагогічну і соціальну.

Ефект соціальної фасилітації як покращення індивідуальних результатів діяльності в присутності інших людей був відкритий завдяки першим експериментальним дослідженням групової взаємодії, впливу групи на поведінку індивіда (Н. Тріплетт, В. Мід, Ф. Олпорт, М. Бехтерев). Подальшого розгляду дане явище набуває у роботах Р. Зайонса, С. Харкінса, Д. Майерса, М. Шеріфа, П. Зоді, С. Боварта, М.М. Обозова та ін.

У ранніх дослідженнях, проведених у США в 20-х рр. ХХ ст., увага акцентувалась саме на факті простої присутності інших, вивчалися не інтеракції членів малої групи, а їх одночасні дії (коакція). У ряді експериментів було також виявлено і протилежний ефект – стримування, гальмування дій індивіда під впливом присутності інших, що отримав назву ефекту соціальної інгібіції. Пізніше було встановлено, що важливим параметром групової діяльності є саме взаємодія, а не просто “співприсутність” членів групи.

Розуміючи під соціальною фасилітацією підвищення швидкості або продуктивності діяльності особистості, відзначимо, що цей ефект уможлиблюється внаслідок актуалізації в свідомості особистості образу іншої людини (або групи людей), яка виступає в якості суперника або спостерігача за її діями.

У результаті заданих досліджень також була виявлена залежність проявів фасилітації, інгібіції або так званих “соціальних лінощів” (тенденції до зменшення зусиль в ситуаціях спільної діяльності та відсутності контролю за індивідуальним внеском кожного учасника) від ситуативних та соціокультурних факторів, статі, віку, статусу, інших характеристик суб'єкта, а також від його ставлення до присутніх. Експериментально були підтверджені тенденції до інгібіції якісних показників діяльності та фасилітації кількісних, посилення конвергенції та узгодженості думок та оцінок [3].

Серед причин виникнення ефекту соціальної фасилітації дослідники зокрема вказують такі:

1) соціальне збудження, тобто збудження нервової системи від присутності інших людей, є вродженим і притаманним більшості суспільних істот;

2) страх соціальної оцінки або стурбованість тим, як нас оцінюють інші люди (домінантна реакція посилюється, якщо людина думає, що її оцінюють);

3) відволікання уваги від конкретного завдання і конкретної діяльності і перемикання уваги на оточуючих. Це зумовлює перевантаження когнітивної системи і викликає збудження [3].

Сьогодні явище фасилітації досліджують у контексті соціально-психологічних та педагогічних підходів такі науковці як І. Авдєєва, О. Врубльовська, І. Жижина, О. Кондрашихіна, М. Касанджи, О. Маслова, О. Фісун та ін.

Тобто у межах соціально-психологічного методологічного підходу фасилітація розглядається як одна зі складових комунікації в групі, основа механізму регуляції ефективної групової взаємодії. Науковці зосереджувались на вивченні феномену фасилітації як процесу надання допомоги групі у виконанні завдання, вирішенні проблеми або досягненні угоди до взаємного задоволення учасників, а також механізмів підвищення ефективності групової роботи. Відкриття феномену фасилітації започаткувало серію досліджень групового конформізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надалі вивчення та використання фасилітативних явищ обґрунтовувались в психотерапії, груповій терапії та психологічному консультуванні, теоріях особистісно-орієнтованої педагогіки. Термінологічно її не визначаючи, фасилітацію розглядали у своїх роботах А. Адлер, Л. Виготський, А. Маслоу, В. Соловйов, В. Франкл, Е. Фромм та ін., заклавши психолого-педагогічні основи розуміння сутності фасилітативного підходу до навчання і виховання особистості.

Одну з найбільш ретельно описаних та структурованих концепцій роботи фасилітатора створив Д. Б'юдженал, який підкреслює, що знань елементів теорії та володіння навичками, технологіями не може бути достатньо, адже майстерність живого глибинного спілкування не вибудовується автоматично з елементів комунікативної компетентності.

Визнання того, що суттю життєзміняльної роботи є мистецтво роботи з суб'єктивністю, веде до визнання того принципово важливого факту, що основним інструментом фасилітатора є він сам, а не процедури, алгоритми, технології чи сценарії взаємодії.

Базуючись на соціально-психологічних підходах, в подальшому Д. Б'юдженал наголошує на неоднозначності сприймання педагогом своєї взаємодії із учнями, що призводить до певної методологічної невизначеності, поліпарадигмальності, з одного боку, та до актуалізації стійкості до умов невизначеності як фактору розвитку [4]. Таким чином, толерантність до невизначеності стає однією з провідних характеристик фасилітативного педагога, здатного до створення вільного освітнього середовища альтернатив.

Під педагогічною фасилітацією зазвичай розуміють створення такої взаємодії, коли актуалізується індивідуальний досвід учасників, відбувається взаємодія та взаємотрансляція індивідуальних контекстів розуміння навчальної інформації, виникає необхідність і можливість оперативного та індивідуально мотивованого застосування оновленого досвіду, тобто відбувається становлення суб'єктності як стильової характеристики навчальної діяльності [2].

За рахунок посилення продуктивності освіти (навчання, виховання) і розвитку суб'єктів професійно-педагогічного процесу фасилітація розглядається як умова становлення професіоналізму педагога тайого готовності до діяльності, що відповідає вимогам сучасного освітнього процесу, орієнтованого на розвиток і саморозвиток.

Нові поняття "педагог-фасилітатор", "педагогічна фасилітація" у педагогіці й психології виникають на основі теорій, запропонованих в 50-х рр. ХХ ст. К. Роджерсом разом з іншими представниками гуманістичної психології, зокрема у праці «Свобода навчатися» [8].

Отже, педагогічна фасилітація порівняно нове поняття, активно втім наразі використовуване в педагогіці та педагогічній психології. Позитивний вплив на учня, групу з метою створення сприятливої атмосфери, підвищення впевненості учнів у своїх силах, стимулювання і підтримка у них потреби в самостійній продуктивній діяльності стають основними орієнтирами при аналізі феномену педагогічної фасилітації.

Отже, **метою статті** є окреслити феномен фасилітації у контексті соціально-психологічних і педагогічних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. В теоретичних та практичних розробках гуманістичного підходу до сприяння розвитку особистості дослідницькі пошуки переважно спрямовані на особливості особистості, діяльності, творчості та спілкування педагога-фасилітатора, його спрямованість, умови створення фасилітативної атмосфери тощо.

Раніше розвинувши його в клієнтоцентрированій (*person-centered*) психотерапії, К. Роджерс використовує термін "фасилітація" стосовно психолого-педагогічної теорії і практики.

Фасилітативна педагогічна взаємодія вважається ефективною, якщо вона виступає засобом розвитку її учасників – тобто не тільки учнів, а й їхнього вчителя. Сформульовані К. Роджерсом

умови ефективності такої взаємодії зводяться до кількох педагогічних вимог, адресованих учителям та всім, хто безпосередньо займається вихованням. Вони полягають в тому, щоб бути щирим, правдивим і гідним довіри; мати щасливу вдачу та зазнавати теплих почуттів, симпатії до вихованця, навіть якщо в окремі моменти він завдає прикрощів, викликає почуття невдоволення.

Педагог має вчитись не зазіхати на особисту незалежність і свободу підопічного та дозволяти йому мати власну думку та індивідуальні особливості; намагатись повною мірою зрозуміти його внутрішній світ, бачити його таким, яким він є насправді. Сприймаючи вихованця як істоту, що розвивається, фасилітатор дає йому зрозуміти, що вихованець є індивідуальністю, яку вчитель приймає в багатьох її проявах.

Окреслені вище принципи лежать в основі центрованої на учневі гуманістичної системи *значущого* навчання, результатом якого є не накопичення фактів, а зміна особистості учня, його поведінки та Я-концепції. В процесі такого навчання учні розв'язують проблеми, що їх цікавлять і є значущими для них.

Фасилітатор у спілкуванні з учнями відчуває себе конгруентно, тобто поводить вільно, автентично, відіграючи роль помічника і стимулятора значущого навчання. Проявляючи безумовно позитивне ставлення до учня, фасилітативний педагог здатен проникати у його внутрішній світ, розуміти його, дивитись на речі й явища його очима, залишаючись при цьому самим собою [8].

Увійшовши до широкого вжитку протягом останніх десятиліть, у вітчизняному науковому просторі термін "фасилітація" досліджується сьогодні з педагогічних та психологічних теоретико-методологічних засад.

На сучасному етапі розвитку освіти й науки широкого поширення набули ідеї стимулювання активності й пізнавальної діяльності, взаємодії вчителя (викладача) із учнями (студентами) в рамках спільного захоплення творчою діяльністю та співпрацею, гармонізації особистості кожного учня та студента, заохочення прагнень до самореалізації.

Принципова гуманістична позиція та відмова від авторитарної педагогіки зумовлює те, що метою сучасної освіти стає розвиток суб'єкт-суб'єктних педагогічних взаємин, заснованих на принципах співпраці та взаєморозуміння.

Гуманістично орієнтований педагог надає перевагу розвивальній стратегії психологічного впливу, яка базується на "міжсуб'єктному" розумінні детермінації психічного в людині та вірі в її позитивний потенціал людини, у можливості постійного розвитку і самовдосконалення, необмежені творчі можливості. Саме така стратегія лежить в основі педагогічної фасилітації – організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньо-виховному середовищі, умови якої сприяють особистісному розвитку та становленню суб'єктності учня.

Так, у дослідженнях в межах компетентнісного підходу до педагогічної взаємодії фасилітацію розглядають як нову функцію післядипломної освіти (В.Кремень, В.Семиченко, Т.Сорочан), засіб створення оригінальних освітніх практик та спрямування творчої діяльності педагога (В.Семиченко), чинник формування студентських чи управлінських груп (В.Третяченко).

Роль вчителя, що відповідає основним положенням гуманістично орієнтованої освітньої парадигми, підкреслюється багатьма дослідниками (Ш.Амонашвілі, І.Бех, В.Кан-Калик, А.Маркова, Л.Мітіна, А.Міщенко, А.Мудрик, В.Сластьонін, Т.Сорочан та ін.). При цьому звертається увага на такі професійно-особистісні якості педагога, що впливають на ефективність освітнього процесу, як фасилітативна компетентність (Т.Сорочан), творчість вчителя або педагогічна творчість (Е.Гусинський, В.Кан-Калик, Н.Нікандров), організація і розвиток педагогічної співпраці (О.Анісимов, Н.Петрова, В.Рубцов), професійна підготовка вчителя і його готовність до інноваційної педагогічної діяльності (А.Міщенко, В.Сластьонін), комунікативна компетентність і культура спілкування (А.Мудрик, В.Сластьонін) [5].

При вивченні феномену фасилітації в педагогічній діяльності сучасною наукою комплексно розглядаються також різні її аспекти – фасилітаційні спілкування (О.Врубльовська), взаємодія (С.Борисюк, О.Дімова), спрямованість (О.Маслова), якості фасилітатора (І.Жижина, О.Шахматова), готовності до фасилітації (Т.Філь).

У вітчизняних наукових працях феномен фасилітації розглядається переважно з точки зору психології в аспекті екофасилітативного підходу (П.Лушин) та у зв'язку зі здатністю психолога здійснювати фасилітаційний вплив на людину (Г.Балл, О.Кондрашихіна). Так, вплив і діяння, спрямовані на актуалізацію життєвих ресурсів особистості, трактуються у сучасній психології за допомогою таких понять, як "ненасильницьке діяння", "розвивальне діяння" [7].

У межах концепцій педагогічної фасилітації останню розглядають як професійне психологічне новоутворення, що інтегрує в собі індивідуально-психологічні особливості емоційної,

інтелектуальної та поведінкової сфер та проявляється у міжособистісній взаємодії, позитивно впливаючи на педагогічну діяльність. На думку О. Шахматової, визначальним для реалізації педагогічної фасилітації, є розвиток трьох якостей особистості: аттрактивності, толерантності та асертивності. Сформовані, ці якості визначають гуманістичний характер міжособистісних стосунків, що виявляється насамперед в укріпленні віри людини в себе, можливості свого професійного розвитку і самовдосконалення[11].

Реалізація фасилітативного розвивального підходу зумовлює необхідність адаптації, модернізації та розробки нових психологічних технологій, що спрямовані на розвиток особистості та інструментально забезпечують досягнення прогнозованого результату.

Отже, у системі координат сучасної психолого-педагогічної науки фасилітація розглядається як спрямування творчої діяльності педагога на створення оригінальної освітньої практики, розвивального середовища, яке актуалізує індивідуальний досвід учасників взаємодії, їх конгруентне самовираження у спілкуванні, сприяє гармонізації стосунків партнера з мікро- та макросередовищем.

Крім того, видається можливим розглядати педагогічну фасилітацію також і як функціонально-педагогічну роль. Так, С. Мусатов, визначаючи рольовий репертуар вчителя сімома аспектами комунікативно-педагогічної активності його особистості, друге місце серед таких функціональних ролей відводив ролі “вихователя особистості учнів, фасилітатора” [9].

Окрему увагу слід приділити дослідженням фасилітативної педагогічної взаємодії І. Авдєєвої, яка підкреслює, що в особистісно-розвивальному педагогічному процесі учитель виступає передусім як фасилітатор, важливим завданням якого є створення умов для реалізації освітнього процесу як усвідомленого навчання – вільного, самостійно ініційованого та оцінюваного самим учнем, пріорітетно спрямованого на засвоєння смислів як елементів особистісного досвіду.

Сенс педагогічної фасилітації, на думку І. Авдєєвої, полягає у створенні стимульовального “психологічного поля” – ситуації, що пропонує різні альтернативи її вирішення та сприяє осмисленій (рефлексивній) апробації цих альтернатив. Основною формою фасилітативної взаємодії стає плюралістичний діалог, що спирається на індивідуальний досвід учасників та пріорітетну роботу з контекстами з використанням індивідуальних асоціативних зв’язків та емоційно-смислових структур внутрішнього досвіду[2].

Доповнюючи описане К. Роджерсом у термінах “істинність”, “відкритість”, “конгруентність”, “безумовно позитивне прийняття”, “емпатичне розуміння” ціннісно-смислове поле ключових установок педагога такими концептами як “презумпція прийнятності”, “достойність різниці”, “толерантність до невизначеності”, “простір можливого”, І. Авдєєва підкреслює, що представлені концепти утворюють когнітивно-цілісне ядро професійно-особистісних установок педагога-фасилітатора, що діє в полі гуманістичної особистісно-розвивальної парадигми[1].

Описане вище зумовлює появу нового поняття “фасилітативної технології”, під яким розуміємо комплекс алгоритмів та прийомів організації суб’єкт-суб’єктної взаємодії між учасниками педагогічного процесу, що заснований на використанні їх особистого досвіду та спрямований на створення умов для розвитку суб’єктного досвіду, становлення здатності до творчості, самоактуалізації в навчальній та інших доступних сферах життєдіяльності. Фасилітативна педагогічна технологія постає як єдність принципів діяльності фасилітатора і способів їх реалізації в освітній взаємодії.

Найважливішими характеристиками фасилітативних технологій, пов’язаними зі змістовно-цільовими та структурними особливостями фасилітативної взаємодії є їх суб’єктна спрямованість, недирективна інтерактивність, контекстність, динамічна багатозадачність[2].

Рівень здатності й готовності педагога до стимулювання розвитку особистісного потенціалу учнів як суб’єктів когнітивної діяльності за рахунок особливого стилю їх взаємодії визначає відповідно рівень розвитку його *фасилітативної компетентності* як складного інтегративного утворення, обумовленого індивідуально-типологічними та соціально-психологічними факторами життєдіяльності вчителів.

Як будь-яке інтегративне особистісне утворення, фасилітативна компетентність має складну структуру і включає мотиваційну, когнітивну, операційно-діяльну і рефлексивну компетентності, які розглядаються як компоненти фасилітативної.

Основний принцип гуманістичної психології та терапії “зрозуміти – пробачити – прийняти” може бути покладений в основу структури фасилітації педагога, пов’язуючи основні шляхи його реалізації з об’єктами впливу педагога “діти (вони) – спільність педагога та дітей (ми) – сам педагог

(я)” та відповідними структурами його особистості (спрямованість, компетентність, професійно важливі та значимі й особистісні риси.

Використовуючи педагогічні знання, особистий досвід життєдіяльності, педагог активізує міжсуб’єктну комунікацію та спонукає учня до активності. Відтак процес навчання у вузі ставить за одну з найважливіших цілей розвиток у студентів комунікативних особистісних якостей як базового компонента професійної культури, справжньої культури переконань, переживань і впливів, яка, у свою чергу, може стати основою розвитку практичних умінь та навичок здійснення фасилітативного впливу.

Переорієнтація системи шкільної освіти на особистісно-зорієнтовану модель педагогічної взаємодії вимагає глибокого переосмислення сутності фасилітації у психолого-педагогічному сенсі. Проблема фасилітації стає частиною загальної проблеми становлення високоєфективного педагога та підвищення його кваліфікації.

Серед основних дослідницьких інтересів відповідно виявляється характеристика фасилітації як способу організації освітнього простору на основі відповідного стилю педагогічного спілкування, якості фасилітатора як суб’єкта педагогічної взаємодії та основних детермінант розвитку фасилітативної спрямованості, компетентності, готовності до фасилітативних впливів тощо.

Ефект соціальної фасилітації як такої цікавить науковців різних галузей як складова проблематики взаємодії особистості та малої групи як середовища її розвитку, можливостей використання феномену для підвищення ефективності колективної діяльності, вирішення внутрішньогрупових конфліктів тощо.

У гуманістичній та екзистенційній психології фасилітація передбачає усунення чи мінімізацію негативних переживань клієнта та сприяння його особистісному зростанню, орієнтацію його на власний вибір, актуалізацію здатності до творчої адаптації, самозміни, розвитку.

У педагогіці та педагогічній психології фасилітація розглядається у руслі організації розвивального освітнього середовища. Практично всі науковці, що опікуються проблемами підготовки педагогічних кадрів, підкреслюють цінність вчителя, значущість розвитку його професійних, зокрема, фасилітативних якостей, для оновлення освітньої системи і вдосконалення навчально-виховного процесу в школі.

Оскільки гуманістичні тенденції акцентують увагу на ідеї самоцінності людини, її духовного світу, освітньо-виховна парадигма сучасної школи характеризується переходом до творчих суб’єкт-суб’єктних відносинах педагога та учня, які полягають в активній взаємодії, спільній діяльності. Така організація освітнього простору передбачає рівноправ’я сторін, за якого викладач є суб’єктом управління взаємодії.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз робіт, присвячених вивченню фасилітації як соціального та педагогічного явища, дозволяє зробити висновок, що спільним між соціальним та педагогічним видами фасилітації є те, що вони підвищують продуктивність будь-якого виду діяльності, у тому числі і педагогічної. Різниця ж полягає в тому, що соціальна фасилітація відбувається за допомогою спостереження за діями суб’єкта, а педагогічна - за рахунок особливого стилю взаємодії між педагогом і учнями.

Можемо констатувати, що сучасною психолого-педагогічною наукою здійснюються спроби аналізу фасилітації в педагогічній практиці, готовності до здійснення такого впливу, визначення умов формування навичок педагогічної фасилітації у майбутніх спеціалістів. Однак цілісної теорії фасилітації наразі не сформовано: немає єдиного уявлення про фасилітацію, готовність до її здійснення, відсутня розроблена структура готовності до фасилітації, не визначені структурно-змістові характеристики фасилітативної компетентності.

Не уникнути тут і ряду протиріч, які стосуються ідей, концепцій і принципів гуманістичного підходу в освіті, з одного боку, та складності реалізації цього підходу, що пов’язана із необхідністю трансформації пострадянської системи освіти, для якої характерним є технологічний підхід як до самого процесу освіти, так і до тих, хто навчається, уніфікованість, націленість на академічні результати тощо. Відкритими також залишаються дискусії щодо можливостей та меж фасилітативного впливу, специфіки фасилітативних технологій, зовнішніх та внутрішніх факторів формування фасилітативної компетентності сучасного спеціаліста.

Усвідомлення згаданих труднощів та протиріч актуалізує необхідність розробки теоретичних і практичних аспектів формування фасилітативної компетентності майбутніх педагогів, а також впровадження тренінгових технік і технологій фасилітативної взаємодії в освітній процес вищої школи.

Література

1. Авдеева И.Н. Плуралистический диалог как средство фасилитации осознанного учения / И.Н. Авдеева // *Особистість у просторі культури: Матеріали V Севастопольського Міжнародного науково-практичного симпозіуму (Севастополь, 27 червня 2013 р.)*. – Севастополь: Рібест, 2013. – С. 3–5.
2. Авдеева И.М. Принципы педагогической фасилитации / И.М. Авдеева // *Научные записки Института психологии им. Г.С. Костюка АПН Украины За ред. академика С.Д. Максименка*. – К.: Главник, 2005. – Вып. 26. В 4-х т., т.1. – С. 24–28.
3. Андреева Г. М. Социальная психология [Текст] : учебник / Г. М. Андреева – М., 2004. – 363 с.
4. Братченко С.Л. Экзистенциальная психология глубинного общения. Уроки Джеймса Бюджентала / С.Л. Братченко. – Москва: Смысл, 2001. – 197 с.
5. Грабовенко Н.В. Психолого-фасилитативна компетентність педагога як умова продуктивної пізнавальної діяльності учнів/ Н.В. Грабовенко// *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки*. – 2012. – № 7, ч. 2. – С. 76-83.
6. Жижина И.В. Психологические особенности развития фасилитации педагога / И.В. Жижина. – Дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогическая психология» / И.В. Жижина. – Екатеринбург, 2000. – 153 с.
7. Кондрашихина О.О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: / О.О. Кондрашихина. – К., 2004. – 20 с.
8. Роджерс К., Фрейберг Дж. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
9. Сучасний вчитель як суб'єкт педагогічної комунікації: кн. для вчителя / за ред. С.О. Мусатова. – К.: “Наукова думка”, 2003. – 95 с.
10. Тимонина Л.И. Социально-педагогическая фасилитация учебной деятельности неуспевающих школьников-подростков: дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук/ Л.И. Тимонина. – Кострома, 2002. – 212 с.
11. Шахматова О.Н. Педагогическая фасилитация: особенности формирования и развития / О.Н. Шахматова // *Научные исследования в образовании*. — 2006., № 3. — С. 118-125.

References

1. Avdeeva I.N. Pljuralisticheskij dialog kak sredstvo fasilitacii osoznannogo uchenija / I.N. Avdeeva // *Osobistist' u prostori kul'turi: Materiali V Sevastopol's'kogo Mizhnarodnogo naukovopraktichnogo simpoziumu (Sevastopol', 27 chervnja 2013 r.)*. – Sevastopol': Ribest, 2013. – S. 3–5.
2. Avdeeva I.M. Principi pedagogichnoï fasilitacii / I.M. Avdeeva // *Naukovi zapiski Institutu psihologii im. G.S. Kostjuka APN Ukraïni Za red. akademika S.D. Maksimenka*. – K.: Glavnik, 2005. – Vip. 26. V 4-h t., t.1. – S. 24–28.
3. Andreeva G. M. Social'naja psihologija [Tekst] : uchebnik / G. M. Andreeva – M., 2004. – 363 s.
4. Bratchenko S.L. Jekzistencial'naja psihologija glubinnogo obshhenija. Uroki Dzhejmса Bjudzhentala / S.L. Bratchenko. – Moskva: Smysl, 2001. – 197 s.
5. Grabovenko N.V. Psihologo-fasilitativna kompetentnist' pedagoga jak umova produktivnoï piznaval'noï dijial'nosti uchniv/ N.V. Grabovenko// *Visn. Lugan. nac. un-tu im. T. Shevchenka. Ped. nauki*. – 2012. – № 7, ch. 2. – S. 76-83.
6. Zhizhina I.V. Psihologicheskie osobennosti razvitija fasilitacii pedagoga / I.V. Zhizhina. – Dis. ...kand. psihol. nauk: 19.00.07 «Pedagogicheskaja psihologija» / I.V. Zhizhina. – Ekaterinburg, 2000. – 153 s.
7. Kondrashihina O.O. Formuvannja zdatnosti do fasilitacijnih vpliviv u majbutnih praktichnih psihologiv: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psih. nauk: / O.O. Kondrashihina. – K., 2004. – 20 s.
8. Rodzhers K., Frejberg Dzh. Svoboda učit'sja / K. Rodzhers, Dzh. Frejberg. – M.: Smysl, 2002. – 527 s.
9. Suchasnij vchitel' jak sub'ekt pedagogichnoï komunikacii: kn. dlja vchitelja / za red. S.O. Musatova. – K.: “Naukova dumka”, 2003. – 95 s.

10. Timonina L.I. Social'no-pedagogicheskaja fasilitacija uchebnoj dejatel'nosti neuspevajushhih shkol'nikov-podrostkov: dis. na soiskanie nauch. stepeni kand. psihol. Nauk/ L.I. Timonina. – Kostroma, 2002. – 212 s.

11. Shahmatova O.N. Pedagogicheskaja fasilitacija: osobennosti formirovanija i razvitija / O.N. Shahmatova // Nauchnye issledovanija v obrazovanii. — 2006., № 3. — S. 118-125.

**Шевченко Е.А.
ФАСИЛИТАЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ И
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН**

В статье проанализированы основные теоретические положения относительно феномена фасилитации, обобщены результаты исследований в рамках различных концептуальных подходов социальной психологии и педагогики.

Ключевые слова: социальная фасилитация, педагогическая фасилитация, фасилитативная компетентность, субъект-субъектное взаимодействие фасилитативное влияние.

**Shevchenko E.A.
FACILITATION AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
PHENOMENON**

This study analyzes basic theoretical propositions concerning the phenomenon of facilitation. The results of research within the different conceptual approaches in social psychology and pedagogy are summarized.

Key words: social facilitation, pedagogical facilitation, facilitative competencies, subject-subject interaction, facilitative influence.

Шевченко Катерина Олександрівна – аспірант Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ.

УДК 159.923.2.

Яремчук В. В.

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ, ЯКІ МАЮТЬ СХИЛЬНІСТЬ
ДО СОЦІАЛЬНОГО УТРИМАНСТВА**

В статті піднімається проблема соціального утриманства серед підлітків. Визначено соціально-психологічний зміст означеного явища, обґрунтовується необхідність проведення цілеспрямованої соціальної роботи з такими підлітками. Джерел – 9.

Ключові слова: соціальне утриманство, соціальний паразитизм, стратегії поведінки, життєві сценарії.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується станом нестабільності, невизначеності всієї соціальної системи. На рівні окремої особистості це може проявлятися у різного роду девіаціях, зміні соціального статусу, звичного способу та стратегій життя, виснаженні психологічних ресурсів, появи нової системи життєвих орієнтирів тощо. Відомо, що у ситуаціях невизначеності зростає тривожність та знижується життєстійкість особистості. Тоді ефективними стають соціально-психологічні компенсатори, стратегії заміщувальної поведінки, які дають змогу знизити рівень тривожності та досягнути психологічної рівноваги. Саме за таких умов поширеними стають нові тенденції у соціальній теорії і практиці: соціальний паразитизм, соціальний маргіналізм, соціальні девіації та інші прояви поведінки особистості, які вимагають детального наукового та практичного вивчення. Негативний зміст зазначеного явища полягає у незрілій соціальній позиції особистості та неможливості приймати відповідальні рішення, трансформації родинних стосунків, спотворенні економічної соціалізації. Найбільша небезпека проявів соціального утриманства спостерігається у підлітковому віці і може мати продовження у соціальному сирітстві, суїцидальних та аутоагресивних намірах, різного роду девіаціях.

Проблема соціального утриманства або соціального паразитизму в науковій літературі досліджена досить мало. Однак практичне значення теми в умовах трансформаційних суспільних змін, міграційних процесів свідчить про наукову потребу її вивчення.